

ՄԻ ՕՐ

Մի քանի ամիս առաջ մեռաւ իմ ամենամօտ բարեկամ Աշոտ Դրանիկեանը։ Նրա կեանքը, գոնէ ինձ համար, երկար ու բարակ պատմութիւն չունէր։ Մի քանի խօսքով կարելի էի համարում աւարտել նրա կարճ կեանքի համառօտ և հակիրճ պատմութիւնը։ Պատմութիւնը հետեւեալն է. ուսումնաւոր Վերջացնելուց յետոյ Աշոտն եկաւ հայրենիք, երկու թէ երեք շաբաթից յետոյ հիւանդացաւ անբուժելի հիւանդութեամբ, որի պատճառով ուղարկեցին Կովկասեան հանքային ջրերից մէկը, որտեղ և մարեց ընդ միշտ։ Ահա բոլորն ինչ որ կարող էի ասել նրան անծանօթ հետաքրքրուողներին, որոնք ուզում էին իմանալ, թէ ի՞նչ է ջահիլ մեռեալը։

Անցեալ անգամ Դրանիկեանների տանն էի։ Որդեկորոյս մայրը լալիս էր ու լալիս։ Ոչինչ չէր հանգստացնում նրան։ «Աշոտս, Աշոտս» բարձրագոյ աղաղակելով ողբում էր սգաւոր մայրը վաղամեռիկ երիտասարդի կսկծալի մահը։ Որդու զգեստները գիրկն էր առել, համբուրում էր և մէկիկ-մէկիկ պատմում նրա բարեմասնութիւնները։ Ես ուզում էի ունենալ իմ սիրելի բարեկամ Աշոտի նկարը, ուստի մօրը խնդրեցի տալ ինձ այն, եթէ միայն կայ։

—Աշոտի նկարը, Հնա, ունինք, ոչ չունինք։ Մի հատ միայն ունինք, այն էլ մեզ մօտ կը մնայ։ Աշոտս ասում էր, որ նորնկարուել է և իւր մօտն են այդ նկարները, Հիւանդացաւ. ուշք ու միտքս կորցրի և մոռացայ հանել նրա գրքերի սնդուկից նկարները։ Ոտքերումս և ձեռքերումս ոյժ չի մնացել, խնդրում եմ, դուք բերէք գրքերի սնդուկն այստեղ, փնտրեցէք և նկարներից մէկը վերցրէք ձեզ համար։

Ես մօտ գնացի պաշարանին, հանեցի սնդուկը և կողքից կախած փոքրիկ բանալիքով բացի ու սկսեցի քրքրել։ Նկարները գտայ, սակայն և այնպէս հետաքրքրութիւնս ինձ ստիպեց Աշոտի բոլոր գրքերը մի առ մի տեսնել։ Այս հաճելի գործողութեան ժամանակ ձեռքս ընկաւ մի թղթակալ, որի մէջ կար մի նորագիր, սակաւաթուղթ ձեռագիր։ Եւ սկսեցի թերթել։ Դժուարընթեռնելի

ձեռագրով գրած, տեղ-տեղ ամբողջ երեսներ կամ տողեր ջնջած ու սևացրած, մի քանի տեղ էլ միջից թղթեր պղկած գրուածք էր դաւ Երևում էր, որ սևագրութիւն է: Ձեռագրի միավանկ, երկու բառից բաղկացած վերնագիրը գրուած է այս երկտողի ճակատին. բայց ձեռագրի խորագիրն ունի իւր ներքևում մի հազիւ նկատելի, փակագծի մէջ գրուած, բառ՝ «խոստովանութիւն», իսկ լուսանցքում նշանակուած է տարեթիւը և ամսաթիւը, որից եզրակացրի, որ «Մի օրը» Աշոտը գրել է ուսումնաւարտելուց անմիջապէս յետոյ:

Աշոտ Դրանիկեանի ձեռագիրն այժմ անփոփոխ հրատարակում եմ և դնում մեր ընթերցող հասարակութեան առաջ, ենթադրելով որ երիտասարդ ուսանողի անկեղծ և հապճէպով գրած տողերը քիչ թէ շատ հետաքրքրութիւն կը գարթեցնեն ընթերցողների մէջ, մատնացոյց անելով մեր ընտանեկան, դպրոցական և մասամբ հասարակական կազմակերպութեան թերի, պակասաւոր և ցաւոտ կողմերը: Ի Հարկէ դա նոր հարց ու խնդիր չէ. շատ և շատ անգամ այդ մասին խօսք ու կռիւ է եղել, վէճ ու պայքար է մղուել մեր ինտելիգէնտ շրջաններում և մամուլի մէջ:

* *

1

Գեղեցիկ էր այդ մայիսեան արշալոյսը: Ես երբէք չեմ մոռանում այն: Երկնքի արևելեան կողմը բացուել էր: Բիւրաւոր գոյներով ներկուել էր երկնակամարը: Գոյներն այնքան վառ էին, այնքան աչք գրաւող և խողտեցուցիչ: Ասես թէ երկինքը կամեւում էր մրցել գարնանային բնութեան սքանչելիքների հետ: Իսկ գարնանային բնութիւնը. սյն ևս ոչնչով յետ չեր մնում երկնային գեղեցկութիւններից: Այն ևս հրաշալի էր, զմայլեցնող: Մենք, հողի մարդիկ, աւելի սիրում ենք երկրային փայլը. պերճութիւնը, քան երկնային անմման, թովիչ տեսարանները: Մի բնազդական, անգիտակցական ոյժ, զօրութիւն դրդում է մեզ դէպի երկիրը, դէպի բնութիւնը: Մենք սիրում ենք նրան, անսահման, անհուն և անպատմելի խանդակաթութեամբ: Եւ իրօք, մից կարելի է չ'սիրել մայիսեան երկրաւոր հրաշալիքները: Ամբողջ բնութիւնը շունչ առած գործում է: Ամեն ինչ հիացնում է, սրտի թրթիռ և յոյզ է պատճառում: Լայնատարած մարդս իւր դիւթական բուրմունք արձակող ծաղիկներով, թռչունների երգերը քաղցրանուագ

դայլայններով, բարակ, քնքոյշ զեփիւսի մեղմանոյ սուրումը թաւիշ խոտերի և ծառերի վրայով, տերեւների սրտագրաւ փսփսուկը, գաղտնի ու խորհրդաւոր զրոյցը—այս բոլորը, բոլորը հողեղէն մարդու վրայ այնպէս են ազդում, այնպէս են յուզում, որ նրա հոգին թե առած ձգտում է դէպի վեր, դէպի ինչ որ մեծ, անհասկանալի ու հսկայական վեհութիւն:

Բայց այդ անուշ առաւօտը հոգիս մռայլ մտածումների բովարան էր ներկայացնում: Խեղդուկ, վշտալի և սրտաճմլիկ մտածումներ: Ես բնութիւնը սիրողներից եմ, ես գրեթէ պաշտում եմ նրան: Սակայն ի՞նչ անէի: Հոգիս հակապատկեր էր կազմում բնութեան զուարթութեան, թարմութեան և աշխոժութեան հետ: Այնտեղ կեանքը թունդ եռում էր, իսկ իմ հոգում թոյլ մարում: Այնտեղ պատրաստում էր մի տօնական փառաւոր հանդէս, իսկ իմ սրտում հնչում էր մեկամաղձիկ, ծանր ու մռայլոտ վշտերգ: Ժիշտ այդպէս բնութեան սիրահար մի դատապարտուած, որ արշալոյսի ժամին զլուխը պէտք է դնէ դահճի կացնի տակ, ուշադրութեան մի մասն է միայն զբաղեցնում բնութեան վսեմ հրաշալիքով, իսկ մեծագոյն մասը գրաւուած է հոգեկան յոյզերով, տխուր և տրտում խոհերով: Եւ իրօք. ես երբեք չէի տխրել այնպէս: Կանգնած մեն-մենակ բարձր պատշգամբի վրայ, աչքերս յառած դէպի հեռուն, մտորմունքների մէջ խորասուզուած: Ի՞նչ էր պատահել: Չէ որ իրաւունք ունէի այդ օրը բոլորից շատ ուրախ և զուարթ լինելու: Աւարտմանս վկայականը պէտք է յանձնէին: Գիշեր և ցերեկ, տարիներ շարունակ սպասել էի այդ երջանիկ օրին: Պարտականութիւններս աշխատել էի անթերի կատարել: Արել էի այն բոլորը ինչ որ պահանջել էին, ինչ որ դաստիարակիչներս ճշմարիտ և խելացի ուսանողի գլխաւոր նպատակըն էին համարում և առաջադրում էին ինձ՝ կատարելու համար: Եւ այժմ, երկար ու ձիգ տարիներից յետոյ, ուսանողական պարտքերիս ու պարտականութիւններիս շրջանը բոլորելով՝ եկել հասել էր ցանկալի ժամը: Միայնացած առանձնութեան մէջ, վերջին անգամ կեանքի հոգսերից ազատ ուզում էի թափանցել հոգուս խորքը, քրքրել անցեալիս տխուր և ուրախ, մռայլ ու պայծառ յիշատակները: Միեթարական շատ քիչ բան էի գտել վերյուշներին մէջ: Հէնց դրա համար էլ այդ ժամին այդպէս յուսահատ էի տրտում և թալկադէմ:

Տարիների մի-ամբողջ շարք: Ի՞նչ եմ արել, ի՞նչ բանի համար եմ պատրաստուել և այժմ ձեր պիտի գնամ: Արդեօք ես գիտեմ իմ նպատակը, գիտեմ թէ քայլերս ձեր պիտի ուղղեմ: Ես, որ ամեն օր թուրքակի պէս կրկնում էի սեփական ոյժերի վրայ

վստահանալու և յենուելու գաղափարը, ինքնավստահութիւն և հաւատ՝ յաջողութեան համար, ես, որ միշտ զգուշացնում էի ուրիշներին օտար հովանաւորութիւններից խուսափելու մասին, այժմ գիտակցութիւնս պարզօրէն ինձ հասկացնել է տալիս, որ կարօտ եմ հովանաւորութեան և առանց ուժեղ նեցուկի շուտափոյթ, պէտք է կրօնական վտանգի ենթարկուեմ և գահաժիժուեմ զէպի մի անդունդ, որտեղ լռում են կեանքն ու երգը:

Այսպէս վշտագին մըմնջում էի դառնակսկիծ շեշտերով խեղտուկ ձայնով է հառաչանքներով: Նոյն եղանակով շարունակում էի խորհրդածութիւններս, աւելի և աւելի խորասուզուելով մտահոգութեան և մռայլութեան մէջ:

—Ուրեմն տարիների մի պատկառելի շարքը, դառն ու վըշտոտ օրերի վիթխարի քանակը կորցւել են ինձ համար ապարդիւն, առանց մի շօշափելի հետք թողնելու, առանց օգտի, մխիթարութեան: Ել ինչո՞ւ համար թոքեր մաշել, փոշի ծծել, անքուն գիշերներ սպանել, երբ վերջ ի վերջոյ պէտք է մնաս ձեռնունայն, դատարկ և կեանքի համար անպէտք ու ոչինչ լինելու խայթիչ, մեոցնող գիտակցութեամբ: Բայց միթէ ես մեղաւոր եմ, միթէ չեմ արել այն, ինչ որ ներել են իմ ոյժերը, ինչ որ հնարաւոր է եղել: Ես ծոյլ չեմ եղել, այլ չափազանց աշխատասէր, տոկուն, եռանդոտ: Խնչպէս և լինելով բացատրել այս առեղծուածը: Ես՝ ինձ անպարտ էի համարում և իբրեւ մի անմեղ զոհ ներկայանում ներքին դատաստանիս առաջ:

Հապա մի էր մեղաւոր:

II

Ուսանող Աշոտ Դրանիկեանն եմ ես.—ունկոր ծնողների զաւակ: Մանկութիւնս և պատանեկութիւնս անցրել եմ հայրենիքում, ծնողներին մօտ: Ուրախ և բախտաւոր օրեր շատ չեմ տեսել: Ուսումս շարունակելու համար՝ հարկադրուած, գրեթէ փախէփախ, օտարութիւն եմ գիմել: Նոր կեանքն ու նոր պայմանները բաւական ազդել են կենցաղիս, վարք ու բարքիս ընթացքիս վրայ:

Տգէտ էին ծնողներս: Հայրս՝ բռնակալ, մայրս՝ ստրուկ: Ընտանեկան միջավայրից ստացած ապաւորութիւններս անմխիթար, ճշդ ու անհրապոյր էին: Ուսարի թագաւորութիւն, ապականութեան բոյն,—այսպէս եմ անուանում այն ընթանիքը, որտեղ անցրել եմ ամենի համար այնքան քաղցր մանկութեան և պատանեկութեան տարիներս:

Հայրս մի հրէշ էր, որ իւր անբարոյական, զգուելի և կեղ-

տոտ վարքով ամբողջ ընտանիքի ներքին կեանքի վրայ մի սև բիծ էր թողել: Դրսում մեր ընտանիքը քիչ թէ շատ յարգուած էր, որովհետև հայրս այն մարդկանցից չէր, որոնք այնքան հեշտութեամբ կարողանում են մատնել իրանց ընտանեկան կեանքի գաղտնիքները: Ապրում էր ըստ երևոյթի երջանիկ և նախանձելի կեանքով: Պահում էր մի շարք ծառաներ, Բոլորի հետ էլ այս կամ այն կերպ կապուած էր: Ունէր երկու աղախին և մի սպասաւոր: Աղախիներէից մէկը իւր նախկին ընկեր-վաճառականի կիներն էր, որի ամուսնուն ճարպիկ կերպով կարողացել էր աղքատացնել, սնանկ հրատարակել և թոքախտով հիւանդացնելով գերեզման գլորել: Այժմ նրա կնոջ և երկու երեխաներին պահում էր «հոգու համար» ամուսնու տասնեակ հազարներէից բաղկացած դրամազուլիսը պարարտ քսակի մէջ դետեղելուց յետոյ: Միւս աղախինը մի դեռահաս աղջիկ էր, որի հետ յանցաւոր կապեր ունէր: Հօրս էական գծերից մէկն էլ այն էր, որ նա սարսափելի ժլատ էր: Սակայն ժլատ՝ պէտք է խոստովանել՝ ոչ իւր ընտանիքի համար, ուստի-խմող, զուարճասէր մարդ էր: Ժլատութեան ախտը սոսկալի ձևերով էր արտայայտուում նրա գործառնութիւնների մէջ: Ես պարզ յիշում եմ նրա մի երազի պատմութիւնը, որ այնուհետև զարմանալի ազդեցութիւն ունեցաւ նրա կեանքի վրայ և որի յիշատակն անջնջելի ֆիաց մինչև վերջը: Հայրս պատմում էր, որ մի գիշեր տեսել է, որ ինքը իբր թէ անցնում է մի սոսկավիթխար մեծութիւն ունեցող, հսկայափառ սարի տակով: Գարնանային մի գեղեցիկ օր է լինում, յանկարծ լսում է մի որոտընդոտ, հուժկու ձայն: Սարսափում է և դողում: Սարից ձեղքում և պոկում է մի խոշոր բեկոր և ընկնում ներքև: Նա ահաբեկւում է. վտանգն անցնում է անֆուսս: Վայր ընկած քարաբեկորը ոսկու գոյն է ստանում. հայրս մօտենում է և համոզւում, որ ոսկի է դարձել այն: Մի գերբնական ոյժի զօրութեամբ վերցնում է և բերում տուն: Այնուհետև հարստանում է, այն էլ ինչպէս: Աշխարհիս ամենամեծ միլիօնատէրերը նրա սպասաւորներն են դառնում: Նա ապրում է փարթամ, ճոխ և երջանիկ կեանքով:

Այս երազը հօրս վրայ ահագին ազդեցութիւն էր թողել. նա ամբողջովին համակուեց հարստանալու տենչով և ձգտումով: Ոչ մի բան նրա համար այնքան թանկ և ազդեցիկ չէր, որքան այդ ձգտման առաջ բերած յոյզը, սրտի թրթիռը: Հօրս հոգին որոշ չափով մեղմացաւ, փափկացաւ և բանաստեղծական ցնորքների, մտորման և խոհանքի բնականաբան եղաւ: Ի հարկէ, ընդհանուր ընթացքը, վարք ու բարքը չը փոխեց: Նա ֆիացնախաչին անբարոյականը, կրքոտը, Իւրաքանչիւր մի հնչիւն, իւրա-

քանչիւր մի շշուկ և ամենաչնչին ձայն՝ երազանքի գիշերուանից յետոյ՝ նրան գրաւում էր, սիրտը շարժում և ալեկոծում։ Նրա աչքերում արտասուքի կաթիլներ էին երևում այդպիսի ըոպէներին. նա մի տեսակ հոգեկան երազայոյզ վիճակի մէջ էր ընկնում, սրտադող վեր էր թռչում և գոչում «ձայնը, ձայնը», որով ուզում էր յիշեցնել բեկորի ճիղքուկը, պոկուկը. ձայնը։ Շատ անգամ էլ զրուցելիս խօսքի թելը կտրում էր և ամբողջ ուշադրութիւնը լարում որևէ ձայն լսելու համար, լինի դա ժամացոյցի թէ արժաթէ գալի զրնգոց։ Քոյրերիցս մէկը գրեթէ ամեն իրիկուն դաշնակարանի վրայ նուագում էր հօրս համար։ Գեղեցիկ նուագները գրաւում էին նրա հոգին, զմայլեցուցիչ յոյզերի մէջ նետում։ Նրանք յիշեցնում էին հօրս՝ երազի մէջ տեսած այն գարնանային սքանչելի օրը, երբ տեղի ունեցաւ նոյնքան և աւելի հրաշալի հրաշքը։ Մէկ էլ տեսար հայրս իրիկնադէմին եկաւ տուն և իսկոյն քրոջս թևից բռնեց, տարաւ դաշնակարանի մօտ և սկսեց մեղմ, փաղաքիչ ձայնով խօսել։ «Աղջիկս, արի նստիր և նուագիր, բայց այնպէս լաւ, այնպէս լաւ, որ ես կարծեմ, թէ գարունք է, սարը առջևս է, յանկարծ բեկւում է բեկորը և ես մի ձայն եմ լսում, մի խորհրդաւոր, զմայլեցնող ձայն»։ Քոյրս նստում էր և սկսում նուագել։ Հայրս էլ էր նստում դաշնակարանի կողքին. գլուխը յենած ձեռքերին։ Աղջիկը սկսում է նուագը։ Մի քանի ըոպէից յետոյ հայրս սրտաթունդ ցատկում էր և գոչում բարձրաձայն գրեթէ գոռալով. «Ձայնը, ձայնը»։

Այո, հօրս այլանդակ պատկերը իմ յիշողութեան մէջ միայն այդ պայծառ կէտն է թողել, եթէ միայն կարելի է այդպէս անուանել յիշեալ յատկութիւնը։

Մայրս մի խեղճ կին էր։ Թէև բնաւորութեամբ բարի, բայց սահմանափակ խելքի տէր, մի բոլորովին խեղճ ու պարզամիտ անձն էր, որ կրթական ոչ մի ազդեցութիւն չէր կարող ունենալ զաւակների վրայ։ Նա միահեծան, կրակոտ և դիւրաբորբոք ամուսնու հլու, հնազանդ գերին էր։ Այդ կինը շատ բան գիտէր իւր ամուսնու արարքների մասին, իւր աչքի առաջ, իւր ընտանեկան յարկի տակ ամուսինը գործում էր ամեն տեսակ խայտառակութիւններ, անասելի յանդգնութիւններ։ Ի՞նչպէս մռայլ ու արցունքոտ էին անցնում նրա օրերը։ Ո՛չ մի ուրախութիւն, ոչ մի երջանիկ վայրկեան։ Նա այրւում, տապալկւում էր, բայց բողբոջ ծալիր համուսնու անօրէնութիւնների դէմ, ձայն ու ծպտուն հանել չէր կարող։ Նա այնքան խղճուկ, այնքան ապիկար կին էր, որ իւր միշտ արգահատանք շարժող խուլ բողբոջներով սիրտըս ցաւեցնում, կսկծեցնում էր։ Արտասուլաթոր աչքերով գիշեր-

ներ էր լուսացնում: Ամուսինը թղթախաղի հերոս էր: Նա խմում էլ էր: Եւ այդ բոլորի պատճառով տուժողը, տանջւողը խեղճ ու կրակ այդ տգէտ կինն էր: Միայն ամուսինը չէր նրան հոգեպէս սպանողը, զաւակներն ևս պակաս չէին նրան վիրշտ ու հոգս պատճառում: Նա ունէր երկու տղայ և երկու աղջիկ. տղաներից աւագը—ես եմ: Իսկ փոքրը տեղական դպրոցի մի աշակերտ՝ 18 տարեկան: Մի փչացած, վաղահաս, կրքոտ և անբարոյական արարած, որ ամբողջ օրեր զուարճութիւններէ, կեր ու խումբի, վատ ընկերներէ և յանցաւոր վարք ու բարքի տէր կանանց շրջանում էր անցկացնում: Ոչինչ չէր ազդում նրա վրայ. ոչ դպրանոցի վարչութեան յորդորները, ոչ «բարեացակամ» հօրս մշտամոռն խրատներն ու սպառնալիքները, որոնք աւելի և աւելի գրգռում էին նրան: Անսանձ, վայրենի բնազդների տէր մի խլամասիրտ տղայ էր: Զօրեղ կրքերի տէր, նպատակի համնելու համար միջոցների մէջ խտրութիւն չ'դնող, անզուսպ ըզգացմունքների և գարշ մոլութիւնների գերի մի հեշտասէր էր: Ի՞նչ ասես, որ չէր գործում, ոչ ալ էր նայում, ոչ ձախ: Սարսափելի կնասէր էր: Մեր դեռահաս աղախինը նրա հետ ևս կապեր ունէր: Մի գեղեցիկ օր այդ սիրուն աղջիկը յղացաւ, հայրս միջոցներ էր փնտրում վերահաս վտանգի, անպատեհութեան առաջնառնելու: Տղան իմացել էր, թէ բանը ինչու՞ն է: Անդիմադրելի զգացկոտութեամբ համակուած՝ ուղեց գնդակահար անել «երգմնադրութ սիրեկանին», սակայն հօրս ջլապինդ ձեռքի մի հզօր հարուած նրան շնչասպառ փռեց գետնի վրայ:

Այդ չարաբաստիկ օրը ես գրեթէ փախայ հայրական տանից, չ'կարողանալով այլևս հանդուրժել շուրջս կատարուող սըրբապղծումներին, չարիքներին և նողկալի դէպքերին: Ես չէի կարող մնալ և կռուել, դեռ պատրաստ չէի զգում ինձ՝ կռիւ սկսելու մի ապականուած ու այլանդակ միջավայրի դէմ. ես փախայ, որպէսզի վերադառնայի աւելի զօրեղացած:

Երկու քոյր էլ ունէի, որոնք մօրս համար ցաւ ու կրակ էին դարձել: Տեղական չորսդասեան օրիորդաց դպրանոցն աւարտել էին: Պատրաստուում էին գիմնազիա մտնելու: Պատրաստող ուսուցիչը մի օտարազգի երիտասարդ էր: Հայրենի բաղաբից հեռանալուց յետոյ՝ ընտանիքից ստացած իմ անցեալ տխուր տպաւորութիւններէս պակասը լրացրեց կրտսեր եղբայրս, յայտնելով նամակի միջոցով այնպիսի տեղեկութիւններ, որոնք ինձ համար այնքան էլ անյայտ և անսպասելի հանգամանքներ չէին. ես գրեթէ ամեն բան գիտէի, թէ՛ս մութ և ոչ պարզ կերպով:

Նախագիտում էի, որ համանման մի բան տեղի պիտի ունենար՝
 եւ տեղի ունեցաւ Ահա թէ ինչ Գոյրերիս ուսուցիչը, օտա-
 րակի երիտասարդը, մի ամբողջ պատմութիւն էր սարքել, Իւր
 աշակերտուհիներին առանձին-առանձին սէր էր խոստացել, եր-
 կուսին էլ խաբել, ամուսնութեան երդում տուել և մի գեղեցիկ
 օր թողել նրանց ու շտապով հեռացել քաղաքից, Աստուած գիտէ
 թէ որտեղ...

ԱՐՍԷՆ

Կը շարունակուի

